

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/18, Summer 2018, p. 117-142

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14060>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Ağustos 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Eylül 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Kenan ARINÇ – Dr. Öğr. Üyesi Semra YILMAZ ÇILDAM – Dr. Mehmet Tahsin ŞAHİN

This article was checked by iThenticate.

ORTA VE AŞAĞI BOTAN VADİSİ'NDEKİ GELENEKSEL KIR KONUTLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

*Adnan ALKAN***

ÖZET

Bu araştırmanın konusunu Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Siirt ili sınırları içinde kalan ve Dicle Havzası'nın kuzeydoğu ucunda yer alan Orta ve Aşağı Botan Vadisi ve çevresindeki geleneksel kır konutları oluşturmaktadır. Günümüzde 30'u köy, 4'ü mezra olmak üzere 34 daimi kırsal yerleşmeyle birlikte dönemlik kullanılan yerleşmelerin de bulunduğu Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde, 9621 nüfus yaşamaktadır. Bu çalışmada Botan Vadisi'ndeki 34 kırsal yerleşmenin dağılışı coğrafi bakış açısıyla ele alınmış ve söz konusu yerleşmelere ait geleneksel konutların yapı ve özellikleri, doğal ortam koşullarıyla bağlantılı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca sahadaki geleneksel kır konutlarının günümüz ve gelecekteki durumu sürdürülebilirlik açısından ele alınarak değerlendirilmiştir. Genel olarak sahadaki konutlar geleneksel ve modern olarak iki şekilde sınıflandırılabilir. İnceleme alanında yapı malzemesi bakımından %66'ya yakın payla briket ve tuğlanın kullanıldığı modern betonarme konutlar ilk sırayı oluştururken, bağlayıcı harcı killi toprak ve cas malzemenin kullanıldığı geleneksel taş konutlar ise %34'lük bir orana sahiptir. Öte yandan doğal ve ekonomik coğrafya koşullarını çok iyi şekilde yansıtan, kültürel coğrafya açısından son derece zengin öğeler barındıran geleneksel kır konutları, modernizmin sahada etkisini hissettirmesiyle birlikte yerini hızla modern ve kültürel açıdan bir değeri olmayan tek düze yeni yapılara bırakmıştır. Sayıları gittikçe azalan bu geleneksel kır konutlarının yakın gelecekte tamamen yok olma tehlikesi bulunmakta ve bu da yöre koşullarını en iyi yansıtan kültürel değerlerin kaybolmasına yol açabilir.

Anahtar Kelimeler: Konutlar, Kır, Sürdürülebilirlik, Orta ve Aşağı Botan Vadisi.

* Bu çalışma Türk Coğrafya Kurumu tarafından 8-10 Kasım 2017 tarihleri arasında düzenlenen 75. Yıl Uluslararası Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulan Botan Vadisi'nde Kır Meskenleri çalışmasının yapılandırılmasıyla ortaya çıkmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, El-mek: ad_alkan@hotmail.com

AN INVESTIGATION ON TRADITIONAL RURAL DWELLING AND SUSTAINABILITY IN MIDDLE AND LOWER BOTAN VALLEY

ABSTRACT

The subject of this research is the traditional rural dwellings contains the Middle and Lower Botan Valley and its vicinity in the Southeast Anatolian Region, Siirt Province and the northeaster tip of the Dicle Basin. Today, there are 9621 inhabitants in the Middle and Lower Botanic Valley, where 30 are villages, 4 are hamlets and 34 are permanent rural settlements. In this study, the distribution of the 34 rural settlements in the Botan Valley was analysed by a geographical point of view. The structure and characteristics of the traditional dwellings of the mentioned settlements were examined with relation to the natural environment conditions. In addition, the present and future situation of the traditional rural dwelling in the field has been evaluated in terms of sustainability. In general, the area dwellings can be classified into two types, traditional and modern. Modern concrete dwellings in terms of building material with briquettes and bricks with a share close to 66% are in the first place. The traditional stone dwellings with binding mortar clay soil and cas have a ratio of 34%. These settlements are in the second place. On the other hand, the traditional rural dwellings, which reflect the natural and economic geographical conditions very well and contain extremely rich items in terms of cultural geography, have left the place with a single modern structure which is not worthy of modern and culturally. The decreasing number of these traditional rural dwellings are in danger of complete extinction in the near future, which may lead to the disappearance of cultural values that best reflect the local conditions.

STRUCTURED ABSTRACT

The subject of this research is the traditional rural dwellings contains the Middle and Lower Botan Valley and its vicinity in the Southeast Anatolian Region, Siirt Province and the northeaster tip of the Dicle Basin. Today, there are 9621 inhabitants in the Middle and Lower Botanic Valley, where 30 are villages, 4 are hamlets and 34 are permanent rural settlements. In this study, the distribution of the 34 rural settlements in the Botan Valley was analysed by a geographical point of view. The structure and characteristics of the traditional dwellings of the mentioned settlements were examined with relation to the natural environment conditions. The aim of this research is to examine the changes and developments from the past to present that have taken place in the continuous and periodic traditional rural dwellings located in the Middle and Lower Botan Valley. We also investigate building material, planning order, shape and positional characteristics of these dwellings by geographical environment and human factors. Additionally, the basic problems of the traditional dwellings on the field have been discussed with a geographical point of view and sustainability. On the other hand, since this research will be one of the first studies about rural dwellings in the Siirt province, it will be useful from the point of view of eliminating the deficiencies. This

research has not been existed in the literature. In the study, traditional rural dwellings are examined as multi-dimensional (natural, socio-cultural and economically based). This study is constructed of three phases: literature research, field study (observation and review) and evaluation (analysis and interpretation).

The influence of the geographical environment features together with the social, cultural and economic factors are important in the formation and shaping of the rural dwellings in the Botan Valley. Style of order, the building material and similar features of the dwellings in Botan Valley as in almost every region are in harmony with the natural environment. The most significant effects of geographical factors have been seen in rural dwellings. Today, depending on the changing and developing information and technological conditions, a decrease in the influence of natural environmental factors is seen. However, it is possible to see the influence of these factors at the least in the rural dwellings in the Middle and Lower Botan Valley. Besides the geographical environmental effects observed in the construction and shaping of rural dwellings, human traditions and customs, lifestyle, habits, level of prosperity and type of economic activity have been determinative.

There are 34 rural settlements in the Middle and Lower Botan Valley, which form the research area, and these traditional rural dwellings have been seen in almost all these settlements. In general, the area dwellings can be classified into two types, traditional and modern. Modern concrete dwellings in terms of building material with briquettes and bricks with a share close to 66% are in the first place. The traditional stone dwellings with binding mortar clay soil and cas have a ratio of 34%. These settlements are in the second place.

The basic building material of the traditional dwellings in the area is stone. The reason for this is that the settlements are located in a mountainous area and mostly in a valley. In these dwellings, stone material is used mostly. Additionally, soil and wood materials are used with stone in these dwellings. The stone dwellings in the area come from two types. The first and commonly used dwellings in the area are stone dwellings which binding mortar is clayey soil. These stone dwellings are mostly spread to the north of the area. The other type of stone dwellings has been constructed by cas material which is unique to the region. These buildings have two floors and come from the stone and cas materials.

Cas dwellings in the study area are located in settlements near Siirt city in general. These dwellings decrease as they move from the southern part to north of the Middle and Lower Botan Valley. The dwellings are very important in terms of their history and their unique architecture. Additionally, there are also very important extensions of dwellings and temporary dwellings types which have important traces of social and economic life in the area. These structures are completely shaped by small cattle breeding in the area and fruit growing such as pistachio, grape, pomegranate and wheat agriculture. Extensions of dwellings such as hollik, cohni, and fold are local and unique. In addition, nomadic families who are almost abandoned and whose numbers have been greatly reduced in our country are living in the area, these families live in the Southeast Taurus Mountains in the summers and they live in the temporary tents and barracks in the winter. The hair tents that are so diminished in these dwellings are quite unique.

The fact that the study area is located within the borders of the South-eastern Anatolia Region and close to the Eastern Anatolia Region is influenced on the building material and style of traditional rural dwellings. This effect manifested itself both in terms of geographical environmental conditions and human characteristics. However, recently with the increasing in transportation possibilities, the improvement of economic conditions and the effect of modern life on the rural, the number of traditional rural dwellings has been decreased considerably. Modern buildings have been constructed with materials such as concrete, brick and briquette instead of these dwellings. This situation has led to the disappearance of the traditional rural architecture and the emergence of a structure that is not suitable for nature and human health instead of environmentally friendly architecture.

As a result, stone dwellings with binding mortar clay soil, cas dwellings, periodic dwellings mostly consist of tents and extensions of dwellings (In recent years with the construction of modern dwellings the functions of old dwellings have been taken in the modern dwellings) have been quite decreased. Traditional dwellings in the region are ecologic and environmentally friendly, reflecting cultural identity, socio-economic conditions and natural environmental impact. It is extremely important to preserve these structures in a sustainable way and transfer to future generations. Nevertheless, there is a great deal of interest for rural areas, rural architecture and life in all over the world. In this context, the most important way to remove the socio-economic backwardness of the region is to make traditional stone and cas dwellings attractive and to market local products to ensure sustainable tourism. Rural life and the traditional rural architecture depending on the rural life are very important in the realization of sustainable rural development in the region.

Keywords: Dwellings, Rural, Sustainability, Middle and Lower Botan Valley.

1. Giriş

Yerleşmelerin oluşmasını sağlayan en temel birim konutlardır. Bir konutun inşa edilmesinin temel amacı, insan faaliyetleri için kolay ve rahat bir ortam sağlamaktır. Konut, insanları dış çevreden kaynaklanan tehlikelerden korumak, atmosfer olaylarının kötü etkilerinden uzak tutmak, çocuklarını güvenli bir şekilde büyütebilmek, dinlenmek, uyumak; yiyecek, içecek ve giyecek maddelerinin muhafazasını sağlamak amacıyla inşa edilmiş bir yapıdır (Tanoğlu, 1969: 211-2018; Tunçdilek, 1960: 33). Konut denilince sadece içinde oturlan evler değil, aynı zamanda ticari, sanayi, dini, askeri, kültürel veya eğlence ihtiyacını karşılamak üzere yapılmış bütün binalar kastedilmektedir (Denker, 1977: 59). Coğrafyanın önemli çalışma alanlarından biri olarak karşımıza çıkan konutlar; yapı malzemesi, planlama düzeni, şekil ve konum itibarıyla mekândan mekâna değişiklik göstermesi ve bulunduğu doğal ortamın özelliklerini taşıması nedeniyle birçok coğrafi çalışmaya konu olmuştur. Aynı zamanda geleneksel kır konutları doğal, beşeri ve ekonomik koşulların etkisiyle şekillenen kültür ve medeniyetin en önemli unsurları olarak ortaya çıkmıştır (Koday ve Özdemir, 2015: 816). Çünkü insanoğlu sahip olduğu kültürel birikimi tarih boyunca en iyi şekilde yansıttığı eserlerin başında konutlar gelmiştir. Bu bakımdan da kır konutları özellikle kültürel coğrafya bakımından son derece önemlidir.

Geçmişten günümüze devamlı bir gelişmenin ve değişimin ürünü olarak karşımıza çıkan kır konutlarının yapı malzemeleri, düzenlenme tarzları ve kullanım amaçları çeşitli unsurların etkisinde şekillenmektedir. Bu unsurdan biri de coğrafi çevredir (Gürsoy, 2015:501). Kırsal kesimdeki yerleşmeleri oluşturan konutlar; coğrafi çevre ile en uyumlu olup, bulundukları çevrenin etkisinde kalan yapılardır. Konutlar, insanoğlunun her faaliyetinde olduğu gibi, bölgeden bölgeye değişen ve her bölgenin karakteristiğini meydana getiren yapılar olup, temel şekillerini alırken bulunduğu ortamın başta iklim ve toprak olmak üzere coğrafi çevre koşullarının etkisinde kalır (Tanoğlu, 1969: 216; Denker,1977: 60). Konutların yapı ve şekillerinde coğrafi çevre unsurlarının yanı sıra insanın alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, istekleri, uğraştıkları ekonomik faaliyet türü, sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel düzeyleri ile tarihi nedenler gibi birçok faktörün etkisi görülür (Tanoğlu, 1969: 216; Doğanay ve Orhan, 2016: 436).

Kır konutlarını, kullanım sürelerine, yapı malzemelerine, kat durumlarına ve fizyonomik görünümüne göre çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür (Bulut, 2017: 298). Günümüzde en temel sınıflandırma ise kır konutlarının geleneksel ve modern olarak iki şekilde sınıflandırılmasıdır. Modern kır konutlarında imalathaneler veya fabrikalarda üretilen tuğla, çimento, briket, sac, kereste gibi malzemeler kullanılmaktadır. Geleneksel kır konutlarında ise çevrede en fazla bulunan, temini en kolay ve doğal koşulları en iyi yansıtan taş, kerpiç, cas (alçıtaşı) gibi doğal malzemeler kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu konutlar, doğal ve ekonomik koşulları yansıtmaları bakımından modern malzeme ile inşa edilmiş betonarme yapılara göre çok daha ön plandadır.

Geleneksel kır konutlarını göçebe ile yerleşik (sabit) olanlar şeklinde yapılan sınıflandırma en yaygın olanlarından (Zaman, 2017: 913). Aynı şekilde bu konutlar, kullanılan yapı malzemesinin yoğunluğuna göre taş, ahşap, toprak (kerpiç) olmak üzere üç grupta incelenebilir (Tanoğlu, 1969: 221; Denker, 1977: 91; Zaman, 2017: 923; Bulut, 2017: 298). Çalışma sahasında yaygın olarak taş konutlar bulunurken, bu konutlar içerisinde ele alınan ve özel bir konut örtü malzemesi olan cas konutlar da yoğunluktadır. Bununla birlikte çok az da olsa çadır ve taştan imal edilen geçici kır konutlar yer almaktadır. Ayrıca sahada ekonomik ve kültürel hayatı çok iyi yansıtan birçok konut eklentisi de bulunmaktadır. Çalışma sahasındaki geleneksel kır yerleşmelerini meydana getiren konutlar ve eklentileri hem yapı malzemesi ve yapı tarzı bakımından hem de şekil ve fonksiyonellik bakımından farklılık göstermektedir. Geleneksel kır yerleşmelerinde, İnsanların yaşamlarını sürdürdüğü konutların yanı sıra ihtiyaca bağlı olarak eklentiler bulunur. Bölgeye özgü ekonomik faaliyetin icra edilen türü ile ilişkili olarak inşa edilen bu eklentiler ahır, ağıl, samanlık, serander, kiler vb. yapı grubunu meydana getirmektedir (Tunç, 1997: 150).

Günümüzde sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişmelerle birlikte kır konutları yapı malzemesi ve şekilleri itibarıyla doğal çevreden bağımsız geleneksel mimariden yoksun bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Coğrafi çevrenin ve beşeri faktörlerin etkisini çok iyi yansıtan, çevre dostu geleneksel konutlar artık inşa edilmemektedir. Var olan geleneksel kır konutları da bakımsızlık ve zamana direnç gösteremedikleri için hızla yok olmaktadır. Geleneksel kır konutlarında görülen değişimin oranı ve coğrafi çevrenin etkisi zaman, mekân ve beşeri özelliklere göre farklılaşmaktadır.

Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Siirt ili sınırları içinde kalan ve Dicle Havzası'nın kuzeydoğu ucunda yer alan Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki geleneksel kır konut tipleri ve eklentileri fiziki ve beşeri özellikler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş olup, günümüzde bu konutların karşılaştığı sorunlar irdelenmiş ve bu kültürel coğrafya öğelerinin sürdürülebilirliği ve gelecek kuşaklara ulaşması için yapılması gerekenler ortaya konmuştur. Çalışma sahasındaki geleneksel kır konutları ve eklentileri yapı malzemesi, inşa tarzı ve fonksiyonları bakımından çeşitlilik göstermektedir. Sahada genel olarak coğrafi koşullar ve ekonomik faaliyetler çeşitlilik gösterdiği için konutlarda kullanılan yapı malzemesi ve konut tipleri zenginlik arz etmektedir.

2. Amaç ve Yöntem

Araştırmanın amacı; Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde yer alan devamlı ve geçici geleneksel kır konutlarında geçmişten günümüze ortaya çıkan değişim ve gelişmeleri incelemek ve bu konutları, yapı malzemesi, planlama düzeni, şekil ve konumsal özelliklerini, coğrafi çevre ve beşeri faktörleri göz önünde de bulundurarak ele almaktır. Bunun yanında sahadaki geleneksel konutların temel sorunları da coğrafi bir bakış açısıyla ele alınarak, sürdürülebilirliği üzerinde durulmuştur. Öte yandan Siirt ilinde kır konutları ile ilgili ilk çalışmalardan biri olacağından dolayı araştırma bu konudaki eksikliğin giderilmesi ve literatür açısından faydalı olacaktır.

Çalışmada geleneksel kır konutları konusu çok boyutlu (doğal, sosyo-kültürel ve ekonomik temelli) olarak incelenmiştir. Araştırmaya konu olan bu çalışma, literatür araştırması, arazi çalışması (gözlem ve inceleme) ve değerlendirme (analiz ve yorumlama) olmak üzere üç evreden oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Uygulanan teknikler, tekniklerin işleyişi ve amacı.

Teknik	Tekniğin İşleyişi	Tekniğin Amacı
Literatür Taraması	Kaynaklara kütüphane ve veri tabanlarından erişme	Konu hakkında yapılmış çalışma bulgularına ulaşma, fikir edinme, bilgi kazanma
Gezi-Gözlem	Bulgular elde etme, saptama	Yöreye özgü konut tiplerini tespit etme
Ölçme	Metre ve pusula kullanarak konut yapı ölçümü	Kapı, pencere, duvar kalınlığı ile doğal ve beşeri faktörler arası ilişki kurma
Fotoğraflama	Konutlardan uygun açıdan kare alma	Kanıları güçlendirme, doğrulama, kanıtlama
Örneklem	Bazı yerleşmelerden bir konut seçme	Karşılaştırma yapma ve arazide zaman tasarrufu sağlama
Haritalama	CBS programında çizme	Çalışmada lokasyonu gösterme ve topografya haritasını oluşturarak anlaşılabilirliği artırma
Plan Çizme	Örneklem oluşturabilecek konut planını Paint programında çizme	Konut iç ve dış yapılarının kullanımı ve fonksiyonunu ortaya koymak
Değerlendirme	Plan, örneklem ve fotoğraflama ve gözlem verileri ile yapılmış diğer çalışma verileriyle birlikte değerlendirmek	Elde edilen veriler ışığında yorum ve çıkarımlarda bulunmak

Araştırmanın ilk evresinde, geleneksel kır konutları ve Orta ve Aşağı Botan Vadisi ile ilgili coğrafya bilimi ve farklı disiplinlerce yapılmış tez, proje, makale çalışmaları ve kurumsal fizibiliteler üzerine bir literatür araştırması yapılmıştır. Bunun yanında coğrafya disiplinince farklı yörelerde yapılmış konut konulu çalışmalar derlenmiş ve konu ile ilgili genel bir kanaat oluşturulmaya çalışılmıştır. Yerleşmelerin konut sayıları ve türleri hakkında veriler temin etmek için Türkiye İstatistik Kurumu'ndan yerleşmelerin konut sayıları ve nüfus miktarları verileri alınmıştır. Ayrıca CBS ortamında çalışma sahasının lokasyon ve topografya haritası çizilmiştir.

Çalışmanın ikinci evresinde, araştırma sahasında yer alan yerleşmeler üzerinde gözlemler yapılmış, konut tipleri üzerinde etkili olan faktörler tespit edilmiştir. Sahadaki kır konutları yapı malzemesine göre sınıflandırmış, bunlardan geleneksel olanları çok yönlü olarak incelenmiştir. Yöredeki konut mimarisini incelemek ve konut sayılarını tespit etmek için yerleşmeler gezilmiş ve arazi incelemeleri yapılmış, köy muhtarları ile anketler yapılmıştır. Bunun için saha 3 bölümde

incelenmiştir. İlk olarak sahanın güneyindeki Sağlarca, Banadeli, Yerlibahçe, Kalender, Kayaboğaz, Koçlu, Akdoğmuş, Çöl, Sağırsu ve Çınarlısu yerleşmeleri, Eylül 2017'de gezilmiştir. Ekim 2017'de ise sahanın orta kesimindeki Taşbalta, Meydandere, Taşlı, Pirinçli, Kılbasan, Umurlu, Durankaya, Kapılı, Tosuntarla gibi köylerde saha incelemeleri yapılmıştır. Son olarak sahanın kuzeydoğusundaki Taşdibek, Sarıdana, Dişinar, Çatköy, Gölgeci gibi yerleşmeler de Kasım 2017'de gezilmiştir. Bunların dışında da sahada farklı dönemlerde arazi incelemeleri yapılmıştır. Bütün bu arazi gözlem ve incelemeleri esnasında bazı yerleşmelerden karakteristik bir konut örneklem olarak seçilerek, bu konutların planı çizilmiştir. Konutların yapı malzemesi, duvar kalınlığı, pencere ve kapı yönü-boyutu, çatı eğimi ve yönü gibi konutların konu ile ilişkili bazı özellikleri incelenmiş; ölçümler yapılmıştır. Konutların konumlarının, kapı ve pencere yönlerinin tespitinde pusula kullanılmıştır. Ayrıca coğrafi faktörlerle bağlantılı olarak konutların fotoğrafı çekilerek çalışmanın görselliği artırılmış, bulgular fotoğraflama yoluyla belgelendirilmiştir. Bunun yanında sahadaki konut eklentileri ve geçici kır yerleşmelerindeki konutlar doğal ve sosyo-ekonomik koşullar dikkate alınarak incelenmiş ve gerekli fotoğraflamalar yapılmıştır.

Çalışmanın son evresinde, araştırma ve gezi-gözlem safhaları sonrası elde edilen materyaller bir araya getirilerek yazma aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada; jeoloji, jeomorfoloji, iklim, hidrografi ve bitki örtüsü gibi doğal faktörler ile nüfus, yerleşme özellikleri, inanç, sosyal yaşam, gelenek ve görenekler, ekonomik yapı gibi beşeri faktörlerin geleneksel konut mimarisıyla ilişkisi sürdürülebilirlik bakış açısıyla ele alınmıştır. Bulgu ve yorumlar bölümünde sahadaki geleneksel yapılar, kır konutları, konut eklentileri ve geçici kır konutlar şeklinde üç farklı başlık altında sınıflandırılarak yorumlanmıştır; konu ile ilgili problemlerin çözümü noktasında öneriler sunulmuştur.

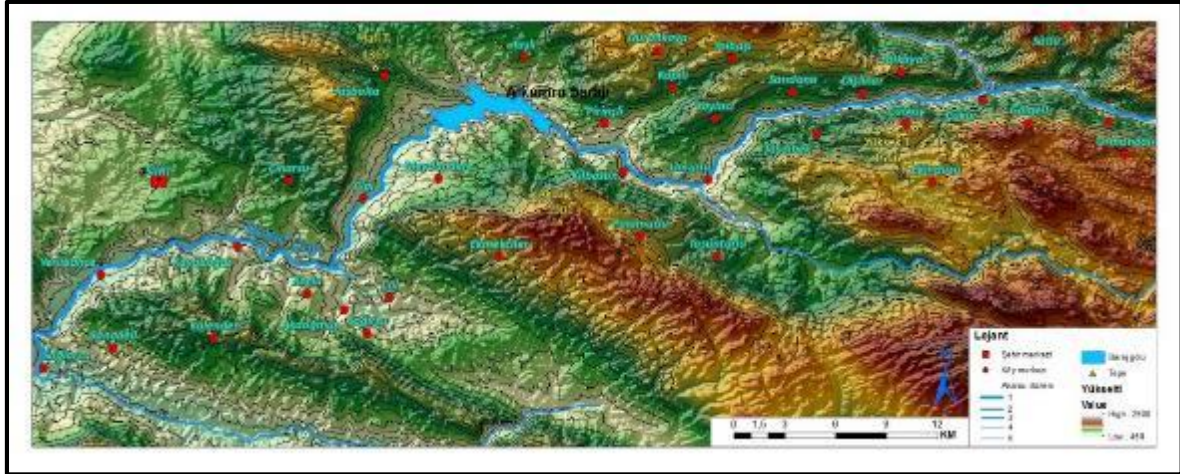
3. Aşağı ve Orta Botan Vadisi'nin Yeri ve Sınırları

Botan Vadisi, Güneydoğu Torosların Siirt-Hakkâri ve Siirt-Van sınırlarını oluşturan yüksek dağlardan kaynağını alıp Siirt kentinin 20 km güneydoğusunda Dicle Nehri'ne karışan Botan Çayı'nın oluşturduğu vadi sistemidir. Botan Vadisi; Siirt, Hakkâri ve Van illeri arasındaki sınırı oluşturan dağlık sahadan başlamaktadır. Daha sonra güneye doğru uzanan Botan Vadisi, Siirt il sınırına yönelerek Pervari'ye uzanmaktadır. Botan Vadisi, Pervari'ye ulaştıktan sonra, bu yörenin sularını toplayan Çatak Çayı ve Bitlis'in doğusundaki dağlık saha ile Doğruyol, Kapılı ve Kuran dağları sularını toplayan Büyükdere'nin oluşturduğu vadilerle Çukurca'da birleşmektedir. Buradan batıya doğru uzanan Botan Vadisi, Pervari ilçesi sınırlarından geçerek, güneybatıya doğru Tillo ilçesi sınırlarına dâhil olmaktadır. Çalışma sahasını oluşturan kısım ise Botan Vadisi'nin bundan sonraki kısmını oluşturan orta ve aşağı kesimleridir. Çalışma sahasına karşılık gelen alanlar kabaca Botan Vadisi'nin Siirt ve Tillo ilçelerinin sınırları içerisinde kalan sahalardır. Pervari'nin güneybatısından başlayan çalışma sahası, güneye doğru uzanarak önce Tillo kasabasının doğusundan daha sonra Siirt şehrinin hemen güneydoğusundan dar ve derin bir şekilde güneye uzanmaktadır. Siirt şehrinin güneydoğusunu kat ettikten sonra Bostancık yöresine ulaşan Botan Vadisi, burada nispeten geniş bir yatak üzerine yayılmaktadır. Botan Vadisi, Siirt şehrinin yaklaşık 20 km güneybatısında Çat Tepe mevkiinde Dicle Vadisi ile birleşerek bu kesimde sona ermektedir. (Alkan, 2018: 480).

Şekil 1. Çalışma sahası lokasyon haritası.

Orta ve Aşağı Botan Vadisi, Pervari kasabasının güneyinden başlayıp güneybatıya doğru uzanarak, Siirt kentinin yaklaşık 20 km güneydoğusunda sona ermektedir. İnceleme sahası, kapladığı alan ile yaklaşık 350 km²'lik bir sahaya yayılmaktadır (Şekil 1). Vadi, oldukça değişik topografik sahalardan ve farklı coğrafi yörelerden geçmektedir (Şekil 2). Bunun yanında saha, iklimatik açıdan mikroklima özellik taşıyan birkaç farklı alandan geçerek, bu iklimatik koşullardan etkilenmektedir.

Şekil 2. Çalışma sahası topografya haritası.

4. Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde Konutlar Üzerinde Etkili Olan Doğal ve Beşeri Şartlar

Botan Vadisi'ndeki kır konutlarının oluşum ve şekillenmesinde sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerle birlikte coğrafi çevre özelliklerinin etkisi büyüktür. Hemen her bölgede olduğu gibi Botan Vadisi'nde de konutların yapı malzemesi, düzenlenme tarzı vb. özellikleri doğal ortam şartlarıyla bir uyum içerisindedir. Coğrafi faktörlerin etkisinin en çok hissedildiği yapıları kırsal konutlar oluşturur.

Günümüzde değişen ve gelişen bilgi ve teknolojik şartlara bağlı olarak doğal çevre faktörlerinin etkisinde bir azalma görülmektedir. Ancak Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki kır konutlarında bu faktörlerin azda olsa etkisini görmek mümkündür. Ancak kır konutlarının yapım ve şekillenmesinde gözlenen coğrafi çevre etkilerinin yanında insanın gelenek ve görenekleri, yaşam tarzı, alışkanlıkları, refah düzeyi ve uğraştıkları ekonomik faaliyet türü de belirleyici olmuştur. Doğal çevre özelliklerinin ve beşeri şartların etkilerinin çalışma sahasında kırsal konutlara yansımaları şu şekilde açıklanabilir.

4.1. Doğal Çevre Özellikleri ile Konut İlişkisi

Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki geleneksel kır konutları büyük oranda coğrafi çevre faktörlerinin etkisinde şekillenmiştir. Bu etkiyi, en iyi şekilde yakın çevreden temin edilen yapı malzemelerinin konutlardaki kullanım oranında görmek mümkündür. Yörede görülen konut çeşitliliği her şeyden önce içinde bulunulan doğa koşullarının bir sonucudur (Arınç, 2016a: 299). Araştırma sahasında, kır konutlarının inşasında kullanılan yapı malzemesinin büyük ölçüde taştan oluşması, sahada bu malzemenin hakim olmasından kaynaklıdır. Böylece, çevreden temin edilen malzemenin, kısmen veya tamamen konut inşasında kullanılmış olması, çevrenin konutlar üzerindeki etkisini göstermektedir (Köse, 1997: 164, Zaman, 2017: 913). Çalışma sahasının jeolojik yapısı, sahada yer alan konutlara temel yapı malzemesi sağladığından önemlidir. Dolayısıyla sahanın litolojisi konutun yapı malzemesinde belirleyici faktördür. Sahanın mevcut jeomorfolojik görünümüne ulaşmasında çeşitli dönemlerde oluşmuş kayalar ve tektonik yapılar etkili olmuştur. Sahada Mezozoik'ten Kuvaterner'e kadar oluşmuş çeşitli formasyonlar ve kayalar grupları bulunmaktadır (Altın, 1952: 28-81). Özellikle çalışma sahasında kalkerli yapılar yoğundur. Bu nedenle yöredeki geleneksel kır konutlarının inşasında hakim kayalar türü kireçtaşıdır. Aynı zamanda yöreye has olan geleneksel cas evlerin yapımında bağlayıcı harç olarak jipsin kullanımı da burada jeolojik yapının sonucudur. Bu jeolojik özellikleri, bölgenin kır konutlarına yansımış olup, konutların bir kısmında söz konusu kayalar çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Jipsin oluşumunda jeolojik yapının yanında iklimin de etkisinde bahsedilebilir. Nitekim Anadolu'nun büyük bir kısmında Mezozoik sonlarında başlayan karlaşma süreci, büyük çukurların oluşmasına yol açmış ve bu çukurlar Neojen'de tatlı su gölleriyle işgal edilmiştir. Oligosen'deki sıcak ve kurak iklim şartları nedeniyle, geniş alanlara evaporitler (tuz, jips, marn ve kalker) çökmeye ve birikmeye başlamıştır (Arınç, 2016b:15). Bu nedenle sahadaki jips oluşumları da sıcak ve kurak iklim koşulları altında evaporitlerin çökmesi neticesinde cereyan etmiştir.

Araştırma sahasının topoğrafik yapısı konutların şekilsel özellikleri ve yer seçiminde belirleyici olmuştur. Burada bulunan konutların çoğu eğim doğrultusunda inşa edildiğinden, arka yamaça yaslanacak şekilde yapılmışlardır. Bu nedenle konutların ön cephelerinin yönü eğime göre belirlenmiştir. Köylerin hemen gerisinde yer alan dik yamaçların oluşturduğu engel nedeniyle köyün vadi yönünde veya önünde uzanan sınırlı ziraat alanı köylerin ileri ve geriye doğru yayılmalarına engel olmakta; böylece iskân sahasının darlığı nedeniyle konutlar çoğu yerde iki katlı olarak inşa edilmek zorunda kalmış ve böylece iskân sahasından azami şekilde faydalanılmıştır (Tunçdilek, 1960: 40). Engebeli bir saha olan Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde sınırlı olan araziden daha fazla tasarruf sağlamak amacıyla konutlar çoğunlukla iki katlı yapılmıştır. Aynı zamanda çoğu yerleşmelerde alt katın ahır olarak kullanımının nedenlerinden biride araziden tasarruf sağlamaktır.

Konut tipleri ve dağılışı üzerinde ve farklı türde konutların ortaya çıkmasında yeryüzü şekilleri ile birlikte yükseltinin de etkisini görmek mümkündür. Kısaca her yükselti kademesi kendi coğrafi özellikleri (topografya, jeolojik yapı, bitki örtüsü, iklim, geçim faaliyetleri vb.) ile uyumlu konut tiplerinin ortaya çıkmasına neden olur (Zaman, 2017: 914). Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde yükseltinin etkisi, özellikle geçim faaliyetlerinin türü üzerinde kendini gösterir. Dolayısıyla bu durum ekonomik faaliyet türüne bağlı olarak eklentilerin türü üzerinde belirleyicidir. Nitekim yükselti ve engebenin fazla olduğu köylerde hayvancılık ön planda iken, vadi tabanları ve düzlüklerde ise nispeten tarımsal faaliyetler daha ön plandadır. Bu durum konutların tipi, konumu ve

eklentilerinin yükseltiye göre farklılaşmasına yol açmaktadır. Coğrafi çevre faktörlerinden olan bakı durumu da konutların kurulduğu yamacın yönü ile pencerelerin ve kapının çoğunlukla güney cephede açılmasında belirleyicidir (Tunçdilek, 1967: 56; Zaman, 2017: 915). Bu nedenle çalışma sahasında konutların genelde güneye bakan yamaçlarda kurulduğu gözlenmektedir. Ayrıca pencereler ve kapılar güney cepheye düşecek şekilde inşa edilmiştir.

Çevreden temin edilen malzemeler arasında yer alan bitkisel maddeler, konut inşasında diğer malzemeler (taş, toprak) kadar önemlidir. Ancak çalışma sahasında konut inşasında bitkisel malzeme oranı diğer malzemelere göre azdır. Bu malzemelerin daha çok ağaç kalaslar şeklinde damların inşasında kullanıldığı görülür. Ayrıca duvarlar örülürken belli mesafelerde taşların arasına yatay bir şekilde kalas denilen ahşap direkler dizilir. Sahada bulunan cas konutların inşasında bağlayıcı madde görevi gören kireç harcına ve bazı taş konutlarda kullanılan çamur harcının içine saman veya çeşitli bitkisel ürünler karıştırılmak suretiyle bu konutlarda da bitkisel malzeme kullanılır. Bununla beraber saz ve kamış malzemede çalışma sahasında çeşitli amaçlarla kullanılan diğer bitkisel malzemelerdir.

Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde, kırsal konutların şekillenmesinde bir diğer coğrafi çevre faktörü olan iklimin etkisini görmek mümkündür. Bu etki daha çok karasal iklim şartlarına uyum sağlama hususunda kendini gösterir. Ancak Araştırma sahası ve yakın çevresi her ne kadar Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde yer alıyorsa da, coğrafi konumu nedeniyle bozulmuş Akdeniz iklimi ve orta kuşak step (Karasal) ikliminin ortak etkilerine de maruz kalmaktadır (Alkan, 2018: 867; Koday vd., 2017:1373). Bu sahada iklimin, konutların yer seçimi, cephelerini, duvar kalınlıkları, çatıların eğim ve şekilleri, pencerelerin boyutu ve yönü, kat sayıları ve eklentilerin kuruluş yerleri üzerinde belirleyici etkisi görülür. Gerçekten de kış mevsiminde iklim şartlarının nispeten sert geçtiği bu dağlık sahada konutların duvarları kalın (60-80 cm) bir şekilde ve boşlukları doldurmak için çamur harcı kullanılarak inşa edildiği gözlemlenmektedir. Aynı şekilde bu durum pencerelerin ebat olarak nispeten küçük ve çoğu konutta sayıca az olmasında etkili olmuştur. Konutların yer seçimi, rüzgârdan en az etkilenecek şekilde belirlenmiştir. Bu geleneksel konut tiplerinde pencereler rüzgâr yönünün tersine ve güneş gören cephelerde bulunur. Konutların genelde iki katlı oluşu ve alt katların ahır olarak kullanımı soğukun etkisini azaltmak için alınan bir tedbirdir. Günümüzde, gelir düzeyinin artması, konutların modern tekniklerle inşa edilmesi nedeniyle iklimin etkisi neredeyse geçerliliğini yitirmiştir. Yeni inşa edilen konutlarda ısı yalıtımlı malzemelerin kullanılması, sıcaklık kaybını düşük seviyeye indirmiştir. Bu nedenle pencerelerin büyüklüğü, yönünü sınırlayan etmenlerin etkisi ortadan kaldırılmıştır (Zaman, 2017: 916).

4.2. Beşeri Çevre Özellikleri ile Konut İlişkisi

Botan Vadisi'ndeki kırsal konutlar şekil, çeşitli kısımların düzeni ve kullanım tarzı, malzeme ve iklimin yanı sıra sahanın sosyal, ekonomik, kültürel, etnik ve tarihi faktörlerinin etkisindedir. Başka bir deyişle insanın gelenek ve görenekleri, alışkanlıkları, ekonomik refah seviyesi, uğraşılan ekonomik faaliyet türü vb. unsurlar konutların yapılış ve şekillenmelerinde belirleyicidir. Konutlarda, bu unsurlar nedeniyle bölgeden bölgeye önemli farklılıklar gözlenebilmektedir. Bu farklılıklar, biçimsel olabileceği gibi, yapı tarzı, kat sayısı, eklentiler, iç donanım, kullanılan yapı gereçleri, tezyin (iç ve dış süsleme) ve daha birçok açıdan olabilmektedir (Doğanay ve Orhan, 2016: 450).

Kırsal kesimlerde Denker'in belirttiği gibi *"evin kimin için yapıldığı, kimlerin ne şekilde yaşadığı, ev içinde nasıl bir düzenin hüküm sürdüğü ve bu düzenin nasıl bir görünüm kazandırdığı ev halkının kendi yaşantısı ile ev yapısı arasındaki ilişkilerin önemi ve derecesi evin beşeri yönünü meydana getirmektedir"* (Denker, 1977: 128). Kırsal kesimdeki konutların şekillenmesinde ekonomik özellikler hemen hemen fiziki faktörler kadar etkilidir. Dolayısıyla, bir evin yapısı, biçimi ve kullanılan malzemesi, ailenin mali gücü arttığı oranda değişmektedir (Zaman, 2017: 920).

Gerçekten de konutların inşasında, eve biçim kazandıracak asıl nedenlerden biri de mülk sahibinin ekonomik refah düzeyidir. Her ne kadar konut inşasında kullanılacak çoğu malzemenin coğrafi çevrede bulunması yapının sahibi için bir avantaj ise de, bunları bulma, taşımak, inşa etmek çift katlı konutlarda masraf gerektiren bir iştir (Tunçdilek, 1960: 40). Çalışma sahasında yapılan gözlemler esnasında, iki katlı olarak inşa edilmiş konutların çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Sahadaki hemen bütün köylerde iki katlı konutların bulunması, ev sahiplerinin ekonomik durumu ile ilgilidir. Aynı şekilde evlerin büyüklüğü de bu faktöre göre değişir.

Kırsal kesimdeki konutlarda uğraşılan ekonomik faaliyet türü, evin ailenin ikamet ettiği kısmından çok eklentiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Tunçdilek 1960: 39; Tanoğlu, 1969: 234; Denker, 1977: 131; Doğanay ve Orhan, 2016; Zaman 2017: 920). Gerçekten de eklentiler ekonomik faaliyetler doğrultusunda ortaya çıkmış yapılardır. Çalışma sahasında tarım ve hayvancılık birlikte yapıldığından, bu iki faaliyet ile ilgili birçok eklenti bulunmaktadır. Ekonomik faaliyet türünün büyüklüğü konut eklentilerinin sayısında ve boyutlarında da farklılıklara yol açmıştır. Örneğin, hayvancılıkla uğraşan ailelerin ahırları daha büyük ve sayıca fazladır. Hayvanlar çoğaltması ve çeşitlenmesi, ayrı ahır ve ağıl ihtiyacı doğurur. Ancak geçimini tarımsal faaliyetle sağlayan ailelerin bahçeleri boyut olarak daha geniş ve eklentileri de genelde kiler veya ambarlardan oluşmaktadır. Aynı şekilde Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki köy konutlarının çoğunda avlu bulunmamaktadır. Var olan avluların büyüklükleri de toprak mülkiyeti ve konut sahibinin uğraştığı iktisadi faaliyetin şekline, seviyesine ve sosyo-kültürel koşullarına bağlı olarak değişmektedir.

"Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların farklı bir sosyal yapıya ve geçim tarzına sahip olması, her birinin gelenek, görenekleri, örf ve adetleri, yaşam tarzları, görgü, arzu ve mimari sistemleri bazen maddi imkânlardan çok daha fazla konutların farklılığına neden olmuştur" (Zaman, 2017: 919). Orta ve Aşağı Botan Vadisi ve çevresindeki kır konutlarında farklı kültürlerin izlerini görmek mümkündür. Çünkü bu saha tarih boyunca Türk, Kürt, Arap, Ermeni, Süryani, Keldani ve Yezidiler tarafından yerleşilmiş ve bu kültürel zenginlik her bakımdan olduğu gibi, konutlara da yansımıştır. Bu sahaya özgü malzeme ve mimari tarzıyla inşa edilen geleneksel Cas konut ustalarının Ermeni olduğu bilinmektedir.

Çalışma sahası, kültürel ve ekonomik bakımdan gelişip ulaşım imkânları iyileştikçe çevresiyle ilişkileri artmaktadır. Bu durum konut yapı malzemesi ve şekli üzerinde doğal çevrenin etkisini gün geçtikçe azalmasına yol açmaktadır. Nitekim tuğla, briket, çimento ve demir gibi çağdaş yapı gereçleri kullanılarak inşa edilen binaların sayısı önemli oranda artmıştır. Günümüzde bu sahada modern konutların sayıca fazla olması bu durumun göstergesidir. Bazı köylerde bu oran % 90'lara kadar yükselmiştir.

5. Sürdürülebilirlik ile Geleneksel Mimari İlişkisi

Sürdürülebilirlik, süreklilik temeline dayanan bir kavramdır. Hem aktif hem de proaktif bir yapıya sahip olan sürdürülebilirlik kavramı, bir toplumun ya da ekosistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan ya da sistemin ana kaynaklarına aşırı yüklenmeden devam ettirebilme yeteneği olarak da ifade edilmektedir (Karaman, 1996:102). Birçok farklı alanda kullanılan bu kavramın temel özelliği, bugünde geçiyor olsa bile, insanın geleceğini konu alması ve hangi alanda kullanılıyorsa o alandaki kaynakların korunmasına dayanmasıdır (Beyhan ve Ünügür, 2005:80). Batı Dünyasının sanayi merkezli büyüme yaklaşımının sağladığı gelir artışı ve bununla birlikte yol açtığı doğal tahribat, 1960'lı yılların sonunda bu tür bir kalkınma anlayışının devamı konusundaki endişelerin artmasına yol açmıştır (Schleicher and Strati, 1999). Bu endişelerin giderilmesi amacıyla, insanların refah artışına, ekonomik yeterliliğe, sosyal gelişmeye ve çevrenin korunmasına daha fazla önem vermeye başlanmıştır. Belirlenen bu amaçları gerçekleştirebilmek için uluslararası katılımlarla gerçekleştirilen 1972 yılı Stockholm konferansında çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözetken, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler sürdürülebilir

kalkınmanın temel dayanaklarını ortaya koymuştur. Sürdürülebilirlik teriminin kaynağı, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun 1987’de yapılan toplantısında hazırlanan “Ortak Geleceğimiz” başlıklı raporuna dayandırılmaktadır. Brundland Raporu olarak da bilinen raporda *sürdürülebilir kalkınma*; “*gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma*” şeklinde tanımlanmaktadır (WTO, 1998:20; Kaypak, Ş., 2012: 16). Dolayısıyla sürdürülebilirlik, sahip olunan kaynakların günümüz ve gelecekteki durumu dikkate alınarak, korunması ve geliştirilmesi esasına dayanan bir anlayıştır. Sürdürülebilir kalkınma ve büyüme günümüz dünyasının ortak sorunları ve en temel konularından biri halini almıştır.

Günümüzde sürdürülebilirlik kavramının en fazla kullanıldığı alanlardan biri de geleneksel mimaridir. Coğrafi ve sosyolojik etmenlerin mimari tasarım üzerinde büyük etkisi vardır. Bu etkiler özellikle geleneksel mimaride dikkat çeken olgulardır. Yapının ısı kontrolü, aydınlanma miktarı, yönlendiği, boyutları, yapı sistemleri ve malzemesi gibi fiziksel özellikler günümüz konutlarına kıyasla yerel mimaride daha çok önem kazanır. Tüm etmenler göz önüne alındığında sürdürülebilirliğin tanımı da kendiliğinden yapılmış olur. Geleneksel mimari, bölge halkının geçmişteki yaşam tarzı ve kültürünün birer yansımasıdır. Yapı tipolojileri ve planlamaları incelenerek, tarihi yapıların çevreyle uyumu öğrenilebilir. Geleneksel mimari, modernite ile karmaşık ilişkiler içerisinde gizli bir paydada buluşur, fakat bu ilişki ilk bakışta fark edilemez. Geleneksel konutlar, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir mimarinin örneklerini biyo-iklimsel mimarinin öncüleri olarak görmek mümkündür (Kıstır ve Kurtoğlu, 2011: 84).

Sürdürülebilir mimari içinde bulunduğu dönemi ve gelecek kuşakları da dikkate alan, yenilebilir enerji kullanımına öncelik veren, enerji, su, malzeme ve içinde bulunduğu arsa/araziye etkin kullanan, insan ve canlı sağlığını, güvenliğini ve üretkenliğinin devamını sağlayan yapılar ortaya koyma faaliyetleri olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilirliği sağlanmış yapılar, sağlıklı, doğal ve yapay çevre ile uyum içindedir, kaynak ve enerji kullanımı etkindir, atık üretimi minimumdur ve kullanıcının konfor koşullarını sağlar. Sürdürülebilir yapılar için değerlendirme esasları sorunlara yanıt verebilme gücü, arazi kullanımı, malzeme, enerji kullanımı, su, hava ve çöp olarak belirlenmiştir. Sürdürülebilir yapılar, doğaya ve kültüre yanıt verir, değişime açıktır, katılımcıdır. Düşük miktarda enerji kullanır, güneş ve rüzgâr erişimini sağlar. Verimli toprakları korur, besinlere zarar vermez. Yerel, yenilenebilir ve geri dönüştürülebilir malzeme kullanır. Gün ışığını, güneş ve rüzgâr enerjisini, havalandırma ve yapının ısı potansiyelini kullanır. Temiz suya ve havaya zararı yoktur (Karahana, 2017: 500-5001).

6. Bulgular

Çalışma sahasındaki geleneksel konutlar, kullanılan malzeme, yapı amacı, süreklilik göstermesi gibi hususlar dikkate alınarak 3 başlık altında incelenmiştir. Bunlar; geleneksel kır konutları, konut eklentileri ve dönemlik kullanılan yerleşmelerdeki geleneksel kır konutları şeklindedir. Sahada bulunan geleneksel kır konutlarında yapı malzemesi bakımından farklılıklar gözlenmiştir. Bağlayıcı harcı killi toprak olan taş konutlar en yaygın konut tipi iken, bağlayıcı harcı cas olan taş konutlar da sosyal ve ekonomik koşullara göre en çok tercih edilen diğer bir konut tipidir. Kerpiç konutların sayısı ise yok denecek kadar azdır. Zira yörenin doğal ve kültürel koşulları kerpiç konutlar için çok elverişli değildir. Günümüzde eski tip geleneksel konutlar artık inşa edilmemekte, onların yerini briket ve tuğlanın kullanıldığı yeni tip modern konutlar almaktadır. Bu nedenle sahada bulunan 34 kır yerleşmesinde, yaklaşık %66 oranında modern betonarme konutlar yer alırken, %34 civarında bağlayıcı harcı killi toprak olan taş ve cas konutlar gibi geleneksel konutlar bulunmaktadır (Tablo 2). Öte yandan sahada ekonomik ve sosyal koşullara göre şekillenen konut eklentileri, dönemlik kullanılan yerleşmelerdeki geleneksel kır konutları da yaygın bir şekilde görülmektedir.

Tablo 2: Çalışma sahasında yapı malzemesine göre konutların dağılımı.

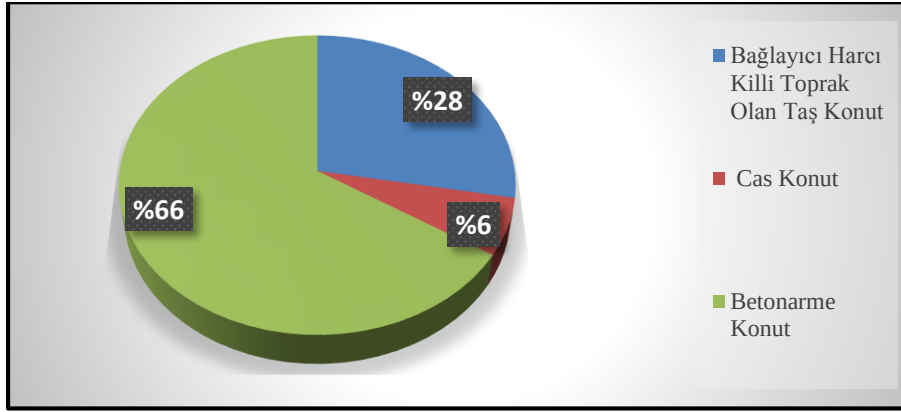
Kır Yerleşmesi	Taş (killi toprak harçlı)	Cas	Betonarme	Toplam
Akdoğan	-	18	35	53
Banadeli (Mezra)	5	7	20	32
Cipi (Mezra)	6	8	10	24
Çatköy	15	-	60	75
Çınarsu	10	60	35	105
Çöl	5	5	11	21
Çukur	26	-	12	38
Dişlinar	16	-	95	111
Durankaya	45	-	41	86
Ekindüzü	38	-	25	63
Ekmekçiler	32	1	75	97
Gölgeli	10	-	78	88
Kalender	6	1	2	9
Kapılı	16	-	46	62
Kayaboğaz	2	20	4	26
Kılbasan (Akyayla)	18	3	91	112
Koçlu	2	4	10	16
Meydandere	30	-	100	130
Ormandalı	18	-	50	68
Palamutlu	40	-	151	191
Pirinçli	16	-	70	86
Sağırsu	11	-	50	61
Sağlarca	10	4	6	20
Sarıdana	17	-	46	63
Sütlü (Mezra)	10	-	18	28
Taşbalta	15	3	5	23
Taşdibek	68	-	35	103
Taşlı	40	-	111	151
Tosuntarla	14	-	16	30
Umurlu (Mezra)	18	-	94	112
Yalkaya	12	-	4	16
Yaylacı	30	-	24	54
Yerlibahçe	15	5	12	32
Yolbaşı	10	-	39	49
TOPLAM	626	139	1481	2235

Kaynak: TÜİK verileri, muhtar anketleri ve mülakatları ile sahada yapılan gözlemler neticesinde elde edilen bilgiler.

6.1. Geleneksel Kır Konutları

Bu tür konutlar coğrafi çevre faktörlerinin ve beşeri özelliklerin yansımalarını en iyi şekilde aksettiren yapılardır. Bu yapıların en karakteristik özelliğini yapımında kullanılan malzeme oluşturmaktadır. Kullanılan bu yapı malzemelerinin seçiminde, çoğunlukla köylü ailelerce yakın çevrede tedarik edilebilmesi en ucuz olması ve kolay bir şekilde erişilebilmesi, konut yapımına uygun olması gibi unsurlar dikkate alınır (Zaman, 2017: 930).

Botan Vadisi'ndeki geleneksel kır konutlarının genel özelliklerine bakılacak olursa; sahadaki kır konutlarının yapı malzemesini büyük oranda taş oluşturmaktadır. Bu sahadaki toplam konutların %34'ü taş malzemenin kullanıldığı konutlardan meydana gelmektedir (Şekil 3). Geleneksel konutların ise tamamına yakını taş malzemeden oluşmaktadır.

Şekil 3. Çalışma sahasındaki konutların yapı malzemesine göre dağılımı.

Geleneksel konutlar, Botan Vadisi'ndeki kır yerleşmelerinin hemen hepsinde yaygındır. Doğal ortam özellikleri, sahada taş malzemesinin yoğun olarak kullanılmasında belirleyici faktördür. Ancak, taş yapı gereci olarak kullanımda büyük paya sahipse de toprak ve ahşap malzeme ile kullanımı söz konusudur. Çalışma sahasının bütününde geleneksel konutlarda temel yapı malzemesini taş oluştursa da, konutların yapımında kullanılan inşa teknikleri ve mimari tarzda farklılıklar bulunur. Bu durumda sahada aynı malzeme ile inşa edilmiş farklı konut tipleri görmek mümkündür. Taş malzeme kullanılarak inşa edilen bu konutlar **"bağlayıcı malzemesi killi toprak olan taş konutlar"** ve **"cas konutlar"** olmak üzere iki kategoride incelenebilir. Öte yandan sahadaki bazı köylerde artık günümüzde sadece kalıntıları kalmış, çok az da toprak malzemenin kullanıldığı kerpiç yapılar da bulunmaktadır.

6.1.1. Geleneksel Taş Konutlar

6.1.1.1. Bağlayıcı Harcı Killi Toprak Olan Taş Konutlar

Taş, geçmişte daha çok kullanılan, ancak günümüzde kullanımı az olmakla beraber devam eden bir yapı malzemesidir. Taşın yapı malzemesi olarak kullanıldığı konutlar tarih bakımından oldukça eskidir. Diğer konut türlerine göre, daha dayanıklı oldukları için onarım geçirmeden ve özgünlüklerini koruyarak günümüze kadar gelebilmişlerdir (Güzel, 2013:575). Bununla birlikte taş konut inşasında, şimdi köy konutlarında görüldüğü gibi, ham halde ve ilkel şekilde üst üste getirilerek kullanılması ile taşlara muayyen şekiller verilmek ve kuvvetli harç karıştırılmak suretiyle taşın yapıda kullanılması gibi iki farklı şekilde kullanılmaktadır (Tanoğlu, 1969: 231). Taş konutlar, taş dışında elverişli inşaat malzemesinin az bulunduğu veya hiç bulunmadığı kurak bölgeler, yüksek dağlar, engebeli sahalar ve vadilerde yerleşmelerinde yaygındır (Denker, 1977: 231; Karakuyu, 2008: 55).

Bağlayıcı harcı killi toprak olan taş malzeme, Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde kır konutlarının yapımında yaklaşık %28'lik bir orana sahip olup, en fazla kullanılan doğal yapı malzemesidir. Sahadan elde edilen bilgilere göre 626 bağlayıcı harcı killi toprak olan taş konutun bulunduğu tespit edilmiştir. Burada taşın kullanım oranını yüksek olmasının temel nedeni, hammaddesinin bol ve kolay tedarik edilmesi, masrafsız olması ve yapımında fazla teknik bilgiye ihtiyaç duyulmaması gibi etkenler ön plandadır. Saha genel olarak kireçtaşları üzerine kurulduğundan, konutlar burada bulunan bazı taş türleri ile inşa edilmişlerdir. Bu konutlara, araştırma sahasındaki bütün köylerde rastlanmaktadır. Taş konutların sayısı vadinin güney kesiminde daha az olmakla beraber kuzeybatıya doğru gidildikçe sayıları artmaktadır. Örneğin Çukur, Durankaya, Ekindüzü, Taşlı gibi köylerde taş konutlar hakim konut türünü oluşturmaktadır. Ekmekçiler, Meydandere, Palamutlu, Taşdibek, Yaylacı gibi yerleşmeler de ise taş konutlar, modern yapılarla

birlikte en yaygın konut tipini oluşturmaktadır. Koçlu, Banadeli gibi sahanın güneyinde yer alan yerleşmelerde ise taş konutların sayısı oldukça azdır.

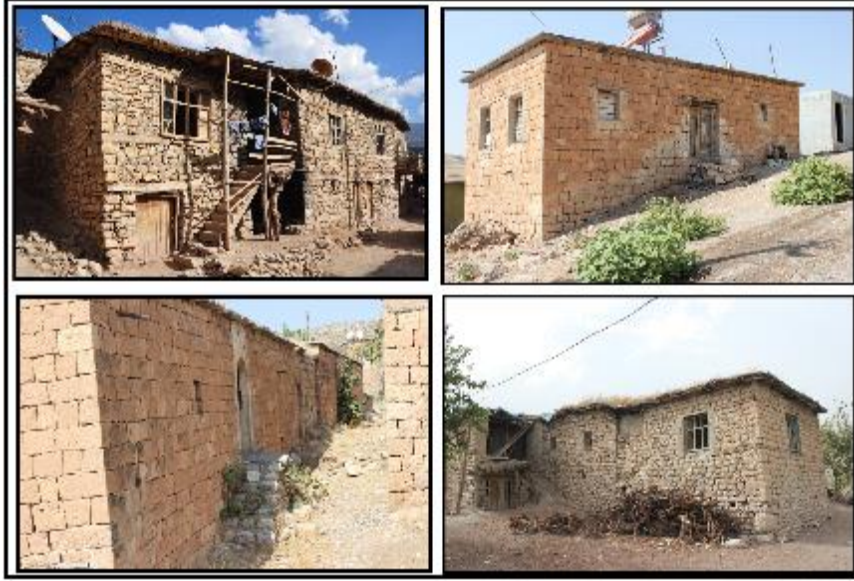
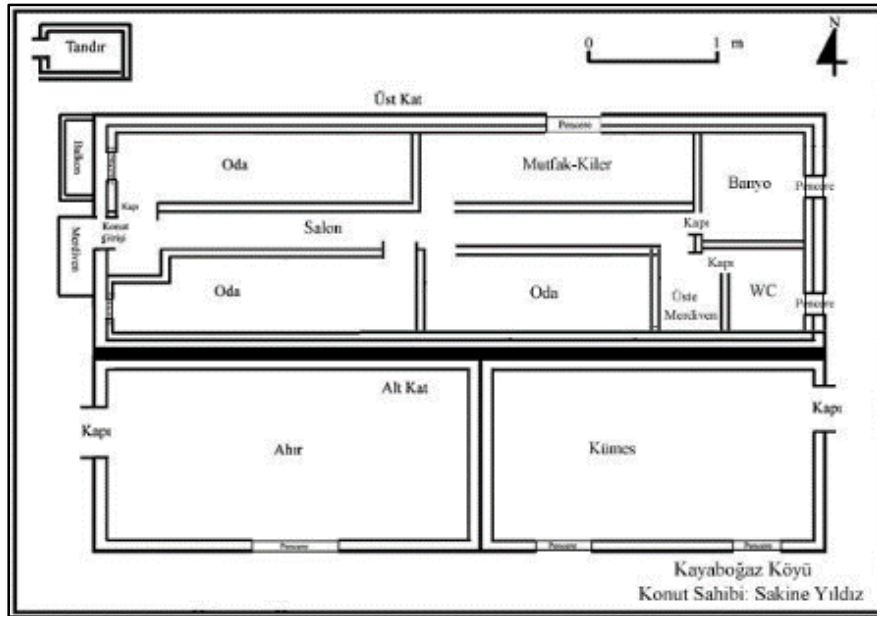

Foto 1. Çalışma sahasında bağlayıcı harcı killi toprak olan taş konut örnekleri.

Araştırma sahasında bulunan bağlayıcı harcı killi toprak olan taş konutlar, taştan örme duvarlı, killi toprak harçlı, toprak örtülü düz damlı, çoğunlukla iki katlı, nadiren tek katlı yapılardır. Evlerde avlu çok az bulunmaktadır. Çoğu evde çeşitli araç ve gereçlerin konulduğu, duvarlarda boşluk bırakılarak oluşturulmuş raflar veya gözler bulunur. Ayrıca bu konutların pencereleri, ebat olarak küçüktür.

Çalışma sahasında taşın konut inşasında tek başına kullanılmadığı, bununla birlikte killi toprak ve ahşap malzemenin de kullanıldığı gözlemlenen diğer husustur. Konutların duvarları dizilirken yaklaşık her 1 m. de bir, kalas denilen ahşap direkler konulmaktadır. Bu ahşap direkler pencerelerin üst kısmında, pencere için gerekli boşluğu sağlamak amacıyla da kullanılmıştır. Ayrıca bu konutların çatı malzemesi de değişiklik göstermektedir. Bazı konutların damları, kalas dediğimiz direkler ve düz tahta kirişlerin muntazam bir şekilde dizildikten sonra üzerlerine toprak dökülerek inşa edilmişlerdir. Dolayısıyla konutların büyük bir kısmında taş malzemesi kullanılsa da toprak ve ahşabın kullanımı söz konusudur (Foto 1). Çalışma sahasında taş konutlarda birleştirici maddeler değişiklik göstermektedir. Bazı konutlarda bu madde çamur olabileceği gibi bazılarında beton veya sadece Siirt ili ve çevresinde görülen “cas” adı verilen birleştirici unsurlar kullanılmaktadır. Taş konutlarda taşlar dizilirken arada killi toprak harcı veya diğer bağlayıcı malzemelerin kullanım amacı, ısı kaybının en fazla görüldüğü bu konut tipinde ısı yalıtımını sağlamaktır (Doğanay ve Orhan, 2014: 446). Sahada taş konutlar inşa edilirken çoğunlukla killi toprağın çamur kıvamına getirilmesiyle elde edilen harç, üst üste dizilen taşların arasında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmaktadır.

İnceleme sahasında taşın yapıda kullanımı iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bir kısım konutlarda, taşlara dikdörtgen veya kare şekiller verilerek nizamlı bir şekilde örülmesi suretiyle inşa edilmişken, bir kısmı ise doğadan alındığı gibi ham halde kullanılmıştır. Buradaki taş konutlarda temelin derinliği genelde 1 m. kadar genişliği 50 m. civarında olup, temele büyük taşlar konur. İki katlı konutlarda alt katın duvarları üste katinkinden nispeten kalındır. Bu konutlar inşa edilirken her 1-1,5 m.de taşlar arasına yatay şekilde kalas denilen ahşap direkler konulmuştur. Her bir katın yüksekliği 2.5-3 metre civarındadır. Ayrıca bu konutların duvarları örülürken taşların arasına birleştirici malzeme olarak genelde killi toprak harcı kullanılmıştır.

Şekil 4. Kayaboğaz köyündeki bir taş konut planı.

Çalışma sahasındaki konutların çoğu genellikle bileşik aile düzenini cevap verecek şekilde birbirine bitişik yani eklemeli olarak inşa edilmişlerdir. Bu eklemeli yapı tarzı sayısı, ailedeki evli erkek çocuk sayısı ile orantılı olarak değişmektedir. Sahadaki taş konutlara genelde giriş tek kapıdan sağlanır (Şekil 4). Evin giriş kapısı ve oda kapıları direkler üzerine oturtulmuş taşıyıcı çıkma denilen ahşap kirişlerden yapılmıştır. Ancak günümüzde de kullanılan bu konutların bir kısmının kapıları modern malzemeye değiştirilmiştir. Genelde ebatları küçük olan pencerelerde ise iskeleti ahşap cam pencereler kullanılmıştır.

Konutların planlarında benzerlik söz konusudur. Genelde bu konutlarda, giriş kapısının açıldığı bölümde neredeyse bir oda büyüklüğünde bir koridor ve bu koridorun her iki tarafında bulunan birer oda dizilmiştir. İki katlı konutlarda koridordan üst kata çıkışı sağlayan merdivenler bulunur. Üst katın planı da alt kat ile aynı şekildedir. Odaların biri mutfak ve kiler olarak kullanılmakta ve bu odanın köşesinde yıkama işlemlerinin yapıldığı betondan veya taştan yapılmış leğen şeklinde bir eklenti mevcuttur. Çoğu konutta banyo ve mutfak iç içedir. Ancak alt katı kiler veya ahır olarak kullanılan konutlarda, bu kat iki büyük oda şeklinde bulunabilmektedir. Tuvalet ise genelde evin yakınında ayrı bir eklenti halinde bulunmaktadır.

Sahadaki taş konutların damlarında kullanılan yapı gereçlerinde çeşitlilik görülmektedir. Çatıların büyük çoğunluğu kalas denilen direkler ve ahşap kirişlerin karışık bir şekilde dizildikten sonra üzerinin toprak örtü ile kaplanmasıyla yapılmıştır. Bu toprak örtünün yağışlara karşı dayanıklılığını artırmak ve sertleşmesini sağlamak amacıyla, çamur harcı haline getirilirken tuz ile karıştırılır. Aynı zamanda bu harcın sertleşmesini ve dayanıklılığını artırmak için, damda belli aralıklarla silindir denilen taştan veya betondan yapılan bir alet gezdirilir. Bir kısım konutların damları ise yine kalas ve tahta kirişler dizildikten sonra beton harç ile örtülerek inşa edilmiştir. Nitekim çatıların yapı gereci de ailelerin ekonomik durumları ile ilgilidir.

6.1.1.2. Cas (Bağlayıcı harcı jips/kalsiyum sülfat olan) Konutlar

Araştırma sahasındaki en önemli yapılar, yörenin kendine özgü mimari tarzını yansıtan geleneksel cas konutlardır. Bu konutlar yüzyıllar boyunca varlığını koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Yöreye has malzemeler, coğrafi koşullar ve yaşam tarzı bu konut tipini meydana

getirmiştir. Sahadaki bütün köylerde, bu konut türünün inşasında benzer teknik ve malzemeler kullanılmıştır (Akın vd., 2016: 361). Cas esasen bir duvar örtü malzemesidir. Konutların duvarında bağlayıcı bir malzeme olarak kullanılır. Ayrıca binaların iç ve dış duvarlarına uygulanır ve çeşitli şekillerin iç düzenlemesi için kullanılan bir malzemedir. Bu geleneksel sıva sistemi günümüzde sadece restorasyon işlerinde kullanılmaktadır. Anadolu'nun diğer kesimlerinde görülmeyen, Siirt yöresine has olan kesik piramidal biçimli bu yapı tarzına benzer yapı formlarına Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde rastlamak mümkündür. Bu konut formu Fas, Suudi Arabistan, Yemen, Nijer gibi ülkelerde yaygın olarak görülmektedir (Bekleyen vd., 2006: 566).

Cas konutların temel yapı malzemesi, Siirt bölgesinde bol miktarda bulunan alçıtaşıdır (jips). Araştırma sahasında kesik piramidal formdaki konutların yapımında önemli bir malzeme olan cas yöredeki ocaklardan çıkarılan alçıtaşının (Jips) yapıda kullanılmak suretiyle işlenmiş haline denir (Bekleyen vd., 2006: 569). Bu malzeme Siirt ve çevresindeki tipik ve geleneksel bir üretim tekniği kullanılarak üretilir (Akın vd., 2016: 361). Yakın çevredeki yataklardan temin edilen alçıtaşı, Cas ocağı denilen tandırlarda ısıtılmaktadır. Bu işlemle alçıtaşının bünyesindeki suyun yarısından fazlasını kaybedilerek daha da sertleşmesi amaçlanmaktadır (Bekleyen vd., 2006: 569). Daha sonra alçıtaşı, yük hayvanlarının çektiği değirmen taşı ile ezildikten sonra eleklerle elenerek, toz haline getirilip, içine odun külleri katılarak yapıda kullanılmaktadır. Cas alçısı çabuk sertleşme özelliğinden dolayı özellikle tavan şekli, döşemeler ve konutun iç duvarlarındaki çeşitli raf ve gözlerin yapımında oldukça önemlidir.

Araştırma sahasındaki cas konutların inşasında moloz taşlar kullanılır. Bu konutların duvarları, kalınlığı 80-120 cm aralığında değişen, moloz taştan yığma ve cas malzemeyle dış yüzeyleri sıvanan bir teknik ile inşa edilmektedir (Sami, 2010: 1). Cas malzemenin dayanıklılık oranı düşüktür. Dolayısıyla dayanıklılığını artırmak için piramit formunda inşa edilmiştir. Yapının dış duvardaki yük (Çapraz tonozlu döşemelerden gelen yük) aktarımını kolaylaştırmak için dış duvar yüzeyi iki katta yaklaşık 25-50 cm içe doğru daralarak zeminden yukarı doğru eğimli bir biçimde yükselmektedir (Bekleyen vd., 2006: 569). Yani konutların zemin katlarındaki duvarlar üst katlardan daha kalın yapılmıştır (Foto 2).

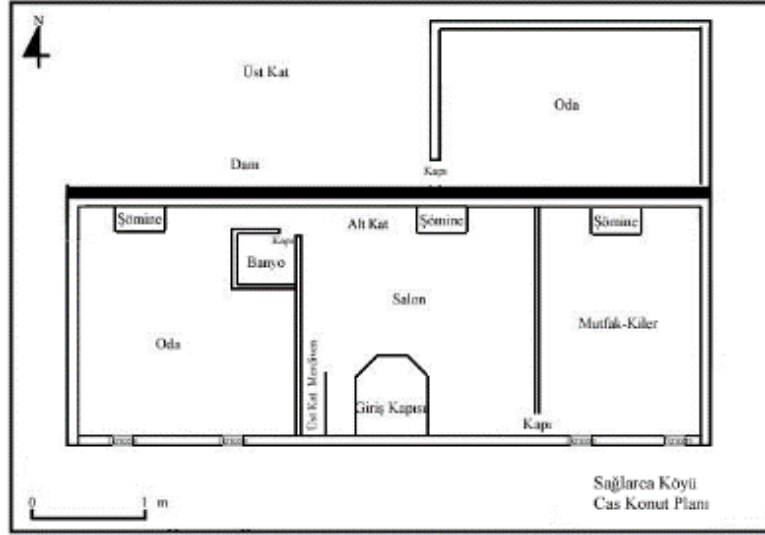
Cas konutların çatı (dam) yapısı, dışarıdan bakıldığında düz, ancak içeri kısmında kubbe şeklindedir. Bu özellik yöreye has bir çatı şeklinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Cas harcının çabuk donma özelliğinden dolayı kubbenin yapımında kalıp ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıca tonoz katmanları ve düz çatı arasında ağırlığı azaltmak amacıyla boşluklar bırakılmıştır (Aluçlu vd., 2006: 603; Bekleyen vd., 2006: 566; Akın vd., 2016: 365). Bu çukurlar yerel sakinler tarafından muhtemelen çöküş öncesi bir erken uyarı sistemi olarak düşünülmektedir.

Foto 2. Çalışma sahasındaki cas konutlar ve mimari yapılarından örnekler.

Çalışma sahasında cas konutlar çoğunlukla iki katlı olmakla birlikte tek katlı konutlar da vardır. Ancak Siirt merkezinde üç katlı cas konutlar da bulunmaktadır. Konutların kat sayılarında malzemenin dayanıklılık oranı etkilidir. Bu konutların pencerelerinin yönü komşuları rahatsız etmeyecek şekilde belirlenmiştir. Pencereleri yan yana dizilmiş ve küçük ebatlıdır. Üst katın pencereleri ebat bakımından genelde alt kattakinden daha büyüktür. Konutların giriş kapısı görsellik açısından dikkat çekicidir. Bu kapılar genelde kemerli bir yapıya sahip olup ebatları büyüktür. Yine kapılar direkler üzerine oturtulmuş taşıyıcı çıkma denilen ahşap kirişlerden yapılmıştır.

Bu yapılarda kubbeler (tonozlar) ile yuvarlak kemerler ve çizgiler dikkat çekicidir. Konutların iç kısımlarında duvarlarda boşluklar bırakılarak oluşturulmuş kör pencere veya açık dolap şeklinde gözler bulunur. Bu gözlerde kullanılan yuvarlak kemer çizgiler göze çarpar. Bazı gözler ise düz bir şekilde inşa edilmiştir. Genelde dolap görevi gören bu yapılarda çeşitli eşyalar muhafaza edilir. Yine konutun duvarına gömülü bir şekilde yapılmış ve hemen her odada ve ayvan da bulunan ocaklık yer alır. Bu ocaklıkların her iki kenarında duvarda oluşturulmuş girinti ve çıkıntılı raflar bulunur. Genelde ayvandaki ocaklık yemek pişirmek amacıyla kullanılırken, odadakiler ısınma amaçlı kullanılır.

Şekil 5. Sağlarca köyündeki bir cas konut planı.

Bu konutların planı genel olarak giriş kapısının açıldığı eyvanın her iki yanında birer oda şeklindedir. Üst kat ve alt katın mekân dizilimi çoğunlukla aynıdır. Bu mekâna alt kattaki avludan veya yine eyvandandır merdivenlerle geçiş yapılır (Şekil 5). Bu evlerde eyvan çeşitli amaçlarla kullanılan ortak bir mekândır. İçinde ocak bulunan eyvanlar genelde mutfak olarak kullanılmaktadır. Aile, genelde üst katta ikamet etmektedir. Yine alt katlar da bazen yaşam alanı olarak kullanılmakla birlikte kiler, depo ahır olarak da kullanımı söz konusudur. Genelde Banyo ise bir odada kapının girişinde, dış duvara gömülü olarak yer alırlar. Tuvaletler de konutun yakınında genelde görünmeyecek bir yerde özensiz bir şekilde bulunurlar.

Yörede cas konutlar, çoğunlukla sahanın güneyindeki yerleşmelerde rastlanmaktadır. Çınarsu ve Kayaboğaz gibi köylerde, cas evler en yaygın konut tipini oluşturmaktadır. Akdoğan, Banadeli, Cipi, Çöl, Koçlu, Sağlarca, Taşbalta ve Yerlibahçe gibi sahanın güneyinde yer alan yerleşmelerde, cas konutlar önemli bir oran teşkil etmektedir. Sahadaki cas konutların toplam sayısı 139 olup, bu da mevcut konutların %6'sını meydana getirmektedir.

6.2. Konut Eklentileri

Çalışma sahasında ekonomik faaliyet türüne bağlı olarak ortaya çıkan konut eklentileri bir diğer önemli yapı grubunu oluşturur. Eklentiler konut sahibinin uğraştığı faaliyetler ölçüsünde inşa edilir ve farklı işlevler üstlenir. Gerçekten de konut sahibinin tarımla uğraştığı yerlerde ahır, samanlık, danalık, tezeklik ambar gibi eklentiler bulunurken, geçimini hayvancılıkla sağladığı yerlerde ise ambar, sarendir, tütün damı, tarım malzemeleri deposu vb. eklentiler bulunmaktadır (Tunç, 1997: 150; Karakuyu, 2008: 48).

Ahır, ağıl, samanlık, ambar, kiler, tandır ve fıstıklık (cohnı) inceleme sahasında yaygın olarak görülen konut eklentileridir. Saha genelinde özellikle son yıllarda hayvancılık faaliyetlerinde, tarıma göre büyük bir azalma söz konusudur. Hayvancılıktaki bu düşüşün asıl nedeni terör sorunudur. Buna bağlı olarak sahada ahır, ağıl ve samanlık gibi eklentilerin eski önemini kaybettiği gözlemlenmektedir. Gerçekten de bu sahadaki yerleşmelerde yaşayan ailelerin büyük çoğunluğu tarımsal faaliyette bulunurken, hayvancılık için bu durum söz konusu değildir. Bu nedenle tarıma bağlı olarak ortaya çıkan eklentiler önemini korumaktadır.

Araştırma sahasında konutların alt katının genelde ahır olarak kullanıldığı daha önce ifade edilmişti. Ancak konuttan ayrı bir şekilde bulunan ahırlar da sahada yaygındır. Buradaki ahırların büyük bir kısmının geleneksel ve az bir kısmının da modern malzemeden inşa edildiği gözlenmektedir. Geleneksel tarzdaki ahırların yapımında yapı gereci olarak taş, ahşap, toprak ve kıl çadırları kullanılmıştır. Bu ahırlar kalın taş duvarlı (50-60 cm) ve genelde yaklaşık 50-60 m² genişliğinde inşa edilmişlerdir (Foto 3C). Bunların çatıları genellikle ahşap iskelet üzerine sıkıştırılmış toprak veya yine ahşap iskelet üzerinin çadır ile örtülmesi şeklinde yapılır.

Çalışma sahasında görülen diğer bir eklenti çeşidi de saman konulmak amacıyla yapılan samanlıktır. Özellikle saman konulmak için sadece çadırdan yapılmış, penceresiz eklentiler vardır. Bunlar konutların bitişiğinde veya yakınında bulunurlar. Yine bazı konutların alt katı da samanlık olarak kullanılmaktadır. Hayvancılığa bağlı olarak yapılan bir eklenti çeşidi de ağıllardır. Genellikle hayvanların yemlenmesi, sağma veya havalandırma ve ayıklama işlemleri için kullanılan eklenti tipidir. Sahadaki ağılların duvarları genelde taş olmakla beraber ahşap ve tel örgüden yapılmış olanlara da rastlanır.

Tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu köylerde konut eklentileri de farklılaşır. Çeşitli tarım ürünlerinin ya da tohumların konulduğu ambar denilen depolar bulunmaktadır. Bu ambarların temel yapı gereci taş olmakla birlikte çok amaçlı kullanımı söz konusudur. Bunlar birbirinden taş veya briketle ayrılan kısımlardan oluşurlar. Ayrıca tarımsal faaliyetlerde kullanılan araç ve gereçler de bu depolarda muhafaza edilir. Yine konutun alt katının ambar olarak kullanıldığı konutlarda mevcuttur. Aynı şekilde kiler dediğimiz eklenti de genelde tarımsal faaliyetlerle uğraşan ailelerin ihtiyaçlarına yönelik ortaya çıkmış bir eklenti türüdür. Bunlar ambarlarla neredeyse aynı görevi gören ancak daha küçük boyutlu yapılardır.

Çalışma sahasında diğer önemli bir eklenti türü de tandırlardır. Bunlar genelde konutun yakınında kurulurlar. Topraktan (kerpiç) yapılan tandırların etrafı genelde taş ve beton malzeme ile tamamlanmaktadır. Tandırların üstü ise, yağış olaylarından korunmak için ahşap direkler yardımıyla sac ile örtülmektedir. Kırsal yerleşmelerdeki evlerin her birinin ayrı tandırı bulunur.

Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki hemen bütün köylerde kümeslere rastlanır. Bazı köylerde iki katlı konutların alt katının bir kısmı kümes olarak kullanılmaktadır. Bazı kümeslerde evin çok yakınında tek katlı veya iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Bunların yapı malzemesi taş ve çok az da briketten oluşmaktadır. Kümeslerin damları genelde toprak ve ahşap malzemenin karışımından oluşmaktadır.

Foto 3. Çalışma sahasındaki konut eklentilerinden görünüm

(A: Tandır, B: Cohni, C: Ahır, D: Ağıl).

Çalışma sahasında, yerel dilde "*cohni*" denilen eklenti çeşidini birçok köyde görmek mümkündür (Foto 3B). Cohni genelde büyük bir kaya parçasının içi oyularak şekil verilen (şekil vermek suretiyle içi oyularak) veya beton malzemeyle yapılan eklentidir. Bu eklenti başta fıstıkları kabuğundan ayrıştırılması ve ağzlarının açılmasını sağlamak, buğday dövmek veya başka çeşitli işlemler için kullanılır. Ocaklık denilen içinde eskiden yemek pişirilen, su ısıtılan, etrafı genelde taşlarla çevrili evin yakınında bulunan eklenti türü de mevcuttur. Ancak bu yapı eski önemini kaybetmekle birlikte az da olsa kullanılmaktadır.

Günümüzde betonarme konutların yaygınlaşmasıyla birlikte eklentilerin yerlerinde ve yapısal özelliklerinde değişimler görülür. Her ne kadar ev eklentileri avluda veya konutun yakınında yer alsa da ekonomik şartların iyileşmesi ile beraber, betonarme bina sayısı da giderek artmış ve avluda yer alan bazı ev eklentileri bu binalara dahil edilmiştir.

6.3. Dönemlik Kullanılan Kır Yerleşmelerinde Bulunan Geleneksel Konutlar

Türkiye’de dönemlik yerleşmeler devamlılık bakımından önemini korumaktadır. Özellikle Anadolu’da görülen, sadece hayvan yetiştirmekle değil, bazen başka ihtiyaçlar ile ilgili de olabilen çoğunlukla köylüleri olmak üzere bir kısım şehirliyi de içine alan ovoiden yayla ve dağa, dağdan, yayladan ovaya doğru olan iniş ve çıkışlar, mevsimlerin gidişatının belirleyici olduğu bu ritmik hareketler, istikrarsız hayat, geçici yerleşmeleri ve konutları meydana getirmiştir (Tanoğlu, 1954: 8). Ülkemizde sayıları oldukça fazla olan dönemlik kır yerleşmelerin başlıcaları; yayla, güzle, kışla, ağıl, kom, divan, aba, mezra, dam, bağ evleri, canik gibi adlarla adlanmaktadır (Özdemir vd., 2002: 138). Bu yerleşmelere ait konut tiplerinde değişiklik gözlenmektedir.

Çalışma sahasında dikey göçebelik (dağ göçerliği) yaygın bir şekilde görülür. Dikey göçebelik yazın yüksek dağlar üzerindeki yaylalara (dağların yüksek irtifalarındaki otlaklara), kışın ise müsait vadelerde bulunan kışlık otlaklara (ve kışın karsız step mıntıkalarına) göçmek şeklinde meydana gelen göçebelik türüdür (Sayılır, 2012: 574-575; Kılıç, 2014:3). Sahada rastlanan bu göçerler, sadece hayvancılığın sağladığı ürünlerle geçinen, hayvanları ile birlikte genelde nisan ayında dağ otlaklarından faydalanmak üzere sahanın kuzeydoğu yönünde, Eylül ayında ise kışın

karsız step alanlarına yani güneybatı yönüne doğru yer değiştirirler. Bu göçerler, göçebe kültürünün zorunlu kıldığı özgün bir yerleşme tipi ve konutların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Araştırma sahasında dikkat çeken diğer bir dönemlik konut tipi söz konusu göçerlere ait olan göçebe çadırlarıdır. Bu göçebe çadırlar, göçebe ailelerin göç hareketleri sırasında konakladıkları kolayca kurulup sökülebilen ve bu ailelerin sürdürdükleri hayat tarzına uygun olarak kullandıkları yapılardır (Kılıç, 2014: 3). Sahadaki göçebe konutların yapı malzemeleri çeşitlilik göstermektedir. Çadırın esas malzemesi olan keçe, soğuk çöllerde yün ve keçi kılı, sıcak çöllerde ise deve tüyünden dokunmaktadır (Tanoğlu, 1969: 219). Ancak günümüzde bu çadırların yapımında çağdaş yapı malzemelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu malzemeler, fabrika ürünü olan naylon çadırlar ve duvarların yapımında kullanılan briket malzemesidir. Sahada çoğunlukla taştan örülen duvarların (1-1.5 m.) üzerine ahşap direklerin yardımıyla çatı şeklinde çadırla kapatılır. Bu şekilde inşa edilen göçebe konutların duvarları briketten olanlara rastlanır. Bu konutlarda, çatılar günümüzde daha çok naylon çadırlar ile örtülmektedir (Foto 4). Ancak bu sahada yer yer kıl çadırlar varlığını korumaktadır.

Çalışma sahasındaki dönemlik yerleşmelere ait olan bu konutlar, ihtiyaç doğrultusunda çeşitli bölüm ve eklentilerden oluşurlar. Genellikle oturma, yatma ve erzakları depolamak için inşa edilen ana çadır iki veya üç bölmeden oluşmaktadır. Mutfak, banyo ve tuvalet olarak kullandıkları yapı da ana çadıra yakın ayrı birer çadır şeklinde bulunurlar.

Dönemlik yerleşmelerde ana çadır dışında hayvancılık faaliyetinin gerekliliği olarak inşa edilmiş başka çadırlarda vardır. Kuzu, keçi ve koyunlar için ayrı ayrı ahır olarak kullanılan bu çadırların yapım tekniği ana çadır ile hemen aynıdır. Ayrıca bu yerleşmelerin ağıllar önemli yapılardır. Ağıllar genellikle taş duvardan yapılan üstü açık olan yapılardır. Bununla beraber hayvan yemlerini muhafaza etmek için sadece çadırdan yapılmış samanlıklar bulunur.

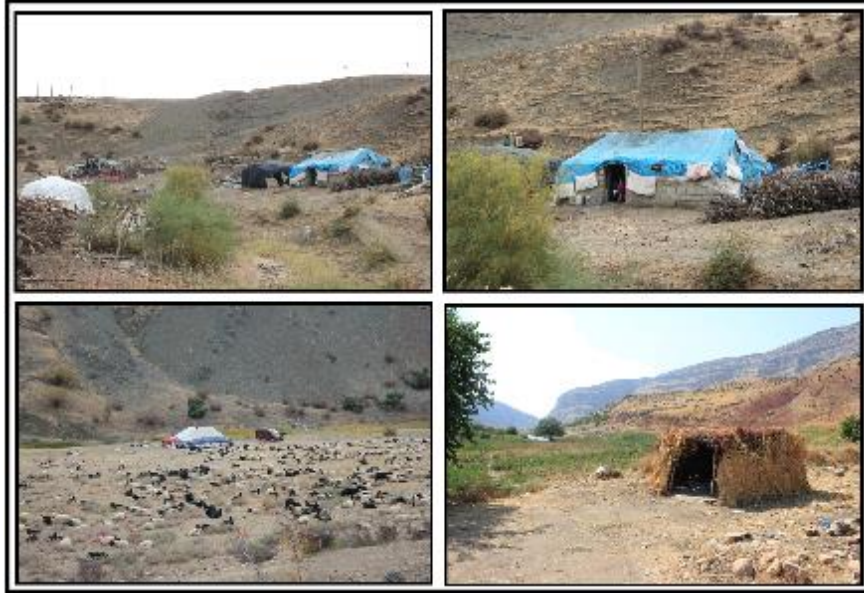

Foto 4. Çalışma sahasındaki geçici kır konutlarından görünüm.

Araştırma sahasında, tarla ve bahçe tarımının yapıldığı arazilerde sık rastlanan diğer bir konut çeşidi de holliktir (çardak). Bu yapılar genellikle tarım yapılan arazinin hemen kenarında, bostanları beklemek, tarımsal ürünleri ayıklamak ve paketlemek, yemek ve dinlenme ihtiyaçlarının gerçekleştirmek amacıyla inşa edilmişlerdir. Hollikler, saz, kamış veya meşe ağacı dallarından ve

ahşap direklerden kullanılarak ilkel bir tarzda inşa edilen basit yapılardır. Hollikler mevsimlik olarak kurulan geçici yapılardır.

Çalışma sahasında diğer bir dönemlik yerleşme tipi de bağ konutlarıdır. Diğer yerleşme tiplerinden farklı olarak adını, tarımsal faaliyet şekline alan bağ konutları, köylerden uzak, bağ alanlarının en güzel yerinde, geçici oturan münferit inşa edilen yapılardır (Özdemir ve diğerleri, 2002: 138). Sahada bağ konutları, çoğunlukla fıstık, nar ve üzüm bahçeleriyle orantılı bir şekilde dağılıp göstermekle birlikte çok yaygın değildir. Çünkü genelde köylü nüfus bu faaliyetleri sürdürdüğünden ve bahçe alanları köylere yakın olduğundan bağ evlerine ihtiyaç duyulmamıştır. Bağ tarımı beraberinde bazı zorunlukları getirmektedir. Bu zorunluklar yetiştirilen ürün çeşidine bağlı olarak ortaya çıkan budama, sulama, ilaçlama, sürme gibi işlemlerdir. Dolayısıyla bu devrelerde çiftçiler tarım alanlarına gidip gelme gerekliliğini ortadan kaldırmak için, dönemlik de olsa oturan, belirli faaliyetlerin sürdürüldüğü konutlar inşa etmişlerdir (Özdemir vd., 2002: 138).

7. Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki Geleneksel Kır Konutlarının Sürdürülebilirliği

Araştırma sahasındaki geleneksel kır konutları sürdürülebilirlik anlayışı ile ele alındığında, önemli bulguların ortaya çıktığı görülmektedir. Zira yöredeki geleneksel kır konutları, gerek kültürel coğrafya gerekse geleneksel sivil mimari açısından son derece özgün yapılardır. Aynı zamanda bu konutlar doğal malzemeden imal edilmiş, çevre dostu, yörenin doğal, ekonomik ve beşeri koşulları en iyi yansıtan yapılar olarak ön plana çıkmaktadır. Uzun bir kültürel birikim sonucunda şekillenen ve benzersiz sivil mimari örneği teşkil eden geleneksel konutlarının biçimi, büyüklüğü, konumu ve kullanılan malzeme üzerinde farklı kültürlerin ve ekonomik yaşamın oldukça büyük etkisi vardır. Özellikle yöredeki taş ve cas konutlar, son derece özgün ve zengin kültürel öğeler barındıran yapılardır. Cas yapılar, ülkemizde sadece bu yöreye özgü mimari bir tarzı barındırması bakımından oldukça değerlidir.

Bütün bunlardan dolayı yöredeki geleneksel kır konutlarının korunması ve sürdürülebilirlik ilkesiyle gelecek kuşaklara aktarılması son derece önemlidir. Ancak sahadaki mevcut durum geleneksel kır konutlarının sürdürülebilirliği açısından olumsuz bir görüntü ortaya koymaktadır. Zira son 20-30 yıllık süreçte modernizmin etkili olmaya başlaması, ekonomik koşulların iyileşmesi, ulaşım ve haberleşme imkânlarının artmasıyla birlikte konut inşasında geleneksel doğal malzeme kullanımı terk edilmiş, onun yerini modern yöntemlerle imal edilen tuğla, briket, çimento gibi fabrikasyon malzemeler almıştır. Günümüzde doğal malzemeden yapılan geleneksel kır konutları, neredeyse hiç yapılmamakta, var olanlar ise bakımsızlık ve ilgisizlikten dolayı yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Nitekim sahadaki kır konutlarının %70'e yakını modern tarz betonarme yapılar oluştururken, taş ve cas evler ise %30 civarındadır. Bu oran modern yapılar lehine gittikçe artmakta ve yakın gelecekte geleneksel konutların tamamen yok olma tehlikesi bulunmaktadır.

Söz konusu durumun önüne geçmek, geleneksel kır mimarisini yeniden canlandırmak için sürdürülebilir bir geleneksel mimarinin kazandırılması gerekmektedir. Bunun için yöredeki konut yapımında betonarme yapılara göre çok daha sağlıklı olan taş ve cas konut yapımı teşvik edilmelidir. Kamu idaresi eliyle yeni konut yapımında doğal malzeme ve geleneksel mimariyi teşvik edici destekler verilmeli, yıkılmaya yüz tutmuş eski taş ve cas evlerin restorasyonu yapılmalıdır. Bu hem sağlıklı bir ekolojik ortamın oluşması hem de kültürel öğelerin muhafaza edilmesi için oldukça önemlidir.

Bilindiği üzere son yıllarda tüm Dünyada klasik turizm destinasyonlarına olan ilgi azalmış, onun yerine kültürel öğelere, kırsal ve doğal alanlara olan ilgi ise günden güne artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde turizme katılanlar, çoğunlukla kültürel ve kırsal turizm alanlarına yönelmektedir. Bu bakımdan kırsal alanlar ve bu sahalardaki özgün ve doğal yapılar son derece ilgi görmektedir. Bu bakımdan yöredeki geleneksel kır konutları turizmin ilgisi çekebilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Bunun için ilk olarak sahadaki geleneksel kır konutları, özgünlüklerine uygun

olarak inşa edilip, var olanlar muhafaza edilerek turizme kazandırılması sağlanabilir. Bu durum yörenin ekonomik olarak geri kalmışlığına çözüm geliştirip, sürdürülebilir kırsal kalkınmanın gerçekleşmesine yol açabilir.

8. Sonuç

Araştırma sahasını oluşturan Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nde, 34 kırsal yerleşmesi bulunmakta olup, hemen hepsinde geleneksel kır konutlarına rastlanmaktadır. Sahadaki konutların temel yapı malzemesi taştır. Bunun nedeni, yerleşmelerin dağlık bir alanda ve çoğunlukla vadide konumlanmasında kaynaklanmaktadır. Bu konutlarda, taş malzemesi konutun büyük bir kısmını oluşturmakla beraber, toprak ve ahşap malzemeleri ile birlikte kullanılmaktadır. Ayrıca çalışma sahasındaki çoğu yerleşmede bulunan, taş ve bölgeye has bir yapı malzemesi olan cas denilen örtü malzemesinin birlikte kullanılarak inşa edilen cas konut denilen yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar iki katlı olup sadece söz konusu iki malzemeden meydana gelmektedir. Çalışma sahasındaki cas konutlar, genelde Siirt kentine yakın yerleşmelerde bulunmaktadır. Bu konutlar, Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nin güney kısımlarından kuzeye gidildikçe azalmaktadır. Söz konusu konutlar tarihi ve kendine has mimarisi bakımından çok önemli yapılardır. Bunun yanında sahada sosyal ve ekonomik hayata dair önemli izler taşıyan çok önemli konut eklentileri ve geçici konut tipleri de yer almaktadır. Bu yapılar tamamen yöredeki küçükbaş hayvancılık ile fıstık, üzüm, nar gibi meyve yetiştiriciliği ve buğday tarımına göre şekillenmiştir. Hollik, cohnı, ağıl gibi konut eklentileri yöreye özgü ve kendine has yapılardır. Ayrıca ülkemizde artık neredeyse terk edilmiş olan göçebelik ve sayıları iyice azalmış göçebe aileler sahada bulunmakta olup, bu aileler yazı Güneydoğu Torosların eteklerinde geçirirken, kışın ise sahadaki geçici çadır ve baraka tarzı konutlarda yaşamaktadır. Bu konutlar içerisinde günümüzde yok denecek kadar azalan kıl çadırları oldukça özgün yapılardır.

Çalışma sahasının, Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne yakın bir konumda yer alması, geleneksel kır konutlarının yapı malzemesi ve tarzı üzerinde etkili olmuştur. Bu etki hem coğrafi çevre şartları, hem de beşeri özellikler bakımından kendini göstermiştir. Ancak son dönemlerde ulaşım imkânlarının artması, ekonomik koşulların iyileşme ve modern yaşamın kırdaki etkisini göstermesiyle birlikte geleneksel kır konutlarının sayısı iyice azalmış ve yerlerini beton, tuğla, briket gibi malzemeden inşa edilen modern yapılar almıştır. Bu durum geleneksel kır mimarisinin yok olmasına, çevre dostu mimarinin yerine doğaya ve insan sağlığına uygun olmayan bir yapılaşmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, araştırma sahasında geleneksel mimariyi yansıtan taş, cas konutlar, çoğunlukla çadırlardan oluşan dönemlik konutlar ve son zamanlarda modern konutların inşasıyla birlikte sahip oldukları işlevler konutların içerisine alınan konut eklentilerinin sayısı oldukça azalmıştır. Yöredeki geleneksel konutlar, kültürel kimliğini yansıtan, sosyo-ekonomik koşullarını ve doğal çevre etkisini gösteren ekolojik ve çevre dostu yapılardır. Bu yapıların sürdürülebilir bir şekilde korunması ve gelecek nesillere aktarılması son derece önemlidir. Bununla birlikte tüm Dünyada çok yoğun bir şekilde kırsal sahalara, kır mimarisine ve yaşantısına büyük bir ilgi gösterilmektedir. Bu bağlamda yörenin sosyo-ekonomik geri kalmışlığını ortadan kaldırmanın en önemli yolu geleneksel taş ve cas konutları ilgi çekici hale getirip, yerel ürünleri de pazarlayarak sürdürülebilir turizme konu olmasını sağlamaktır. Yörede sürdürülebilir kırsal kalkınmanın gerçekleşmesinde geleneksel kır yaşamı ve buna bağlı olarak şekillenen kırsal mimari oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akın, T. C. Bekleyen, A. Yıldırım, M. (2016). Preservation initiatives for the truncated pyramid-shaped traditional houses of Siirt, Turkey, *Frontiers of Architectural Research*, Volume 5, Issue 3: 360-370.

- Alkan, A. (2018). Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nin Ekoturizm Potansiyeli Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22: 859-885.
- Altaş, N. T. Gök, Y. Doğanay, S. (2006). Domaniç'te Kır Meskenleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 16: 63-88.
- Altınlı, İ. E. (1952). *Siirt Güneydoğusu'nun Jeolojik İncelemesi*, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Rapor No: 1977, İstanbul.
- Aluçlu, İ. Yılmaz, A. Baran, M. (2006). Siirt Geleneksel Mimari Dokuda Yüzeyin Biçimlenişi ve Görsel Etki, Uluslararası Siirt Sempozyumu 19-21 Eylül, Siirt, 598-608.
- Arınç, K. (2016a). *Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasi Yönleriyle İç Anadolu Bölgesi*, Erzurum: Biyosfer Araştırma Merkezi Yayını No: 106.
- Arınç, K. (2016b). *Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri*, Erzurum: Biyosfer Araştırma Merkezi Yayını No: 107.
- Bekdemir, Ü. Sever, R. (2003). Şavşat ve Çevresinde Tipik Bir Ev Eklentisi; Merek, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 9: 81-92.
- Bekleyen, A. Akın, T. Yıldırım, M. (2006). Siirt Yöresel Konut Mimarisi, Uluslararası Siirt Sempozyumu 19-21 Eylül, Siirt, 563-582.
- Beyhan, Ş. Gülin ve Ünügür, S. Mete (2005). "Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli", *İTÜ Dergisi/A*, Cilt: 4, Sayı:2: 79-87.
- Bulut, İ. (2017). Kırsal Konut Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörler Açısından Misli Ovası Konutlarının İncelenmesi, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt: 7: 79-96.
- Doğanay, H. Orhan, F. (2014). Şavşat'ta Geleneksel Köy Meskenleri ve Başlıca Sorunları, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18(1): 273-297.
- Doğanay, H. Orhan, F. (2016). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğanay, S. Alım, M. (2016). *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Gürsoy, E. (2015). Uşak'taki Tarihi Evlerde Giriş Düzenlemeleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 Spring 2015, p. 499-520, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8189>, ANKARA-TURKEY.
- Güzel, A. (2013). Coğrafi Özellikleri Bakımından Anadolu Şehirlerindeki Geleneksel Konutlar: Şanlıurfa Örneği, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/12 Fall 2013, p.569-590, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5714>.
- Işık, Ş. (1992). Ezine-Bayramiç Çevresinde Kır Meskenleri, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 6: 101-117.
- Karahan, E. E. (2017). Geleneksel ve Günümüz Konutunda Sürdürülebilirlik ve Yaşam Alışkanlıkları: Osmaneli Örneği, *MEGARON*, 12(3): 497-510.
- Karakuyu, M. (2008). Türkiye'de Kır Konutları ve Eklentileri Üzerine Bir Araştırma: Alaşehir Örneği, *Bilig Dergisi*, Sayı: 44: 45-62.

- Karaman, A. (1996). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Ekolojik Bir Çerçeve, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım, 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyum, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22): 11-29.
- Kılıç, T. (2014). Karacadağ'da Göçebe Hayvancılık ve Göçerler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24(2): 1-12.
- Kıstır, M. R., Kurtoğlu, D. (2018). Geleneksel Konut Mimarisinin Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Ayvalık ve Oxford Evleri Örneği, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1): 83-90.
- Koday, S., Koday, Z., Kızıllan, Y., 2017, Siirt İlinde Bir Mesken Kültürü: Cas Evleri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 21(4), s.1369-1385.
- Koday, Z., Özdemir, M. (2015). The Effect Of Geographic Factors On The Residence Culture In Eastern Black Sea Region / Doğu Karadeniz Bölümünde Mesken Kültürü, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8694>, p. 811-822.
- Köse, A. (1997). *İvrindi ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Erzurum: Atatürk Üniv. Yay. No: 837, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay. No: 76, Araştırma Serisi No: 17.
- Özav, L. Yılmaz, H. H. (2007). Çeltik İlçesinde Köy Konutları ve Temel Sorunları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9(1): 135-151.
- Özdemir, Ü. Güner, İ. Kopar, İ. (2002). Safranbolu Platosunda Geçici Kır Yerleşmeleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 7: 135-152.
- Sami, K. (2010). Tillo: Bir Zamanların Cas Evleri, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 354: 1-2.
- Sayılır, B. Ş. (2012). Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi Ve Coğrafi bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Sayı: XII/1: 563-580.
- Schleicher-Tappeser, R. and Strati, F. (1999). Progress Towards Sustainable Regional Development. A Review of Results from the EU Research Programme on Human Dimensions of Environmental Change, Luxembourg Office for Official Publications of the European Communities, www.sqm.praxis.net/info/old/download/SD.
- Soylu, H. (2000). Köprüköy'ün Tarihi Gelişimi ve Mesken Tipleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14: 187-211.
- Tanoğlu, A. (1954). İskân Coğrafyası: Esas Fikirler, Problemler ve Metot. *Türkiyat Mecmuası*, 11: 1-32.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, Cilt I.
- Tolun-Denker, B. (1977). *Yerleşme coğrafyası: kır yerleşmeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Matbaası.
- Tunç, M. (1997). Trabzon'da Kırsal Alanlardaki Daimi Yerleşmelerde Mesken Tipleri ve Eklentileri, *Türk Coğrafya Dergisi*, S:32: 143-159.

-
- Tunçdilek, N. (1960). Orta Sakarya Vadisinde Meskenler, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:20: 36-50.
- Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye İskân Coğrafyası (Kır İskânı)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 49.
- WTO (1998). Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism; World Tourism Organization, Madrid.
- Zaman, M. (2017). Türkiye’de Kırsal Meskenler ve Coğrafi Dağılışı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:21(3): 911-937.